

Lars Geschwind & Miriam Terrell

Vilka var humanisterna?

Underlag till

Humanisterna och framtidssamhället:

Tre studier och en workshop om humanioras framtid

Kulturhuset, Stockholm, den 24 mars 2011

Lars Geschwind & Miriam Terrell

Vilka var humanisterna?

Underlag till

Humanisterna och framtidssamhället:

Tre studier och en workshop om humanioras framtid

Kulturhuset, Stockholm, den 24 mars 2011

Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier, 2011:4

Working Paper/Institute for Futures Studies, 2011:4

Stockholm 2011

Författarpresentationer

Lars Geschwind, fil. dr och seniorkonsult vid Faugert & Co. Lars har mångårig erfarenhet av utvärderingar, utredningar och analyser inom främst områdena forskning, forskningspolitik och högre utbildning. På senare tid har Lars bland annat lett utvärderingar av KTH:s organisation, Östersjöstiftelsens verksamhet, Senter for internasjonalisering av høyre utdanning (SIU) i Bergen. Han har också lett studier av fusionen mellan Högskolan i Kalmar och Växjö universitet samt slutfört en kartläggning av forskarutbildning i till EU angränsande länder. Han var landkorrespondent i projektet *Monitoring Trends in Social Sciences and Humanities* (METRIS). Lars har ett förflutet som bland annat seniorforskare vid Svenska institutet för studier av utbildning och forskning (SISTER). Där ledde han t.ex. en större studie av svensk humanistisk forskning och en forskningsöversikt om kopplingen mellan utbildning och forskning. Lars har tidigare även arbetat som projektledare vid Högskoleverkets utvärderingsavdelning, där han bl.a. deltog i de nationella utvärderingarna av idé- och lärdoms historia, samt som forskare med universitetshistorisk inriktning.

Miriam Terrell, juniorkonsult vid Faugert & Co och filosofie kandidat i utredningssociologi med särskild inriktning mot statistik- och utvärderingsmetodik. Utbildningen inkluderar även studier i psykologi. Miriam har erfarenhet av att arbeta med varierande metoder för insamling, behandling och analys av såväl kvantitativa som kvalitativa data. Miriam har flerårig erfarenhet inom social omsorg och kommunal organisation och har ett starkt intresse för sociala frågor och mellanmänsklig interaktion. Miriam har bland annat arbetat med en resultatanalys av forskning finansierad av Östersjöstiftelsen vid Södertörns högskola (2010), en studie av Linnéuniversitetets tillkomsthistoria och fusionen mellan Högskolan i Kalmar och Växjö universitet och medverkat i ett uppdrag med syfte att studera forskarutbildningar utanför EU:s gränser med DG EAC som uppdragsgivare.

Kontakt: lars.geschwind@faugert.se, miriam.terrell@faugert.se

Rapporten *Vilka var humanisterna?* är ett av tre underlag till konferensen ”Humanisterna och framtidssamhället: Tre studier och en workshop om humanioras framtid”, Kulturhuset, Stockholm, den 24 mars 2011.

Konferensen arrangeras av Institutet för Framtidsstudier och Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria, KTH, inom ramen för projektet ’Humanisterna och framtidssamhället’ som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

En slutgiltig version av denna rapport kommer att publiceras i tryckt form under 2011.

Innehåll

1. Inledning	5
1.1. Uppdraget	5
2. Miljöerna år 1900	8
2.1 Högskolelandskapet	8
2.2 Personalresurserna	9
2.3 Verksamheten	10
3. Miljöerna år 1950	14
3.1 Högskolelandskapet	14
3.2 Personalresurserna	14
3.3 Verksamheten	15
4. Miljöerna runt år 2000	18
4.1 Högskolelandskapet	18
4.2 Personalresurserna	20
4.3 Verksamheten	21
5. Sammanfattande diskussion	24
Bilaga 1. Tabeller personal	27
Bilaga 2. Figurer personal	28
Sammanfattning	30
Summary	31
Referenser	32

1. Inledning

1.1 Uppdraget

De senaste decennierna har humanioras ställning vid universitet och högskolor samt i samhället i stort diskuterats. Då och då har ”humanioradebatter” poppat upp, av olika skäl (se Geschwind & Larsson 2008, 11-13). Det har inte varit ovanligt att inomvetenskapliga debatter nått ut till tidningarnas kultursidor men oftast har det handlat om resursläget och områdets relativa betydelse och status gentemot andra vetenskapliga områden. Inte sällan har förändringar och reformer uppfattats som försämringar för humaniora.

Tanken med detta delprojekt inom projektet Humanisterna och framtidssamhället är att genom tre historiska nedslag studera humanioras förvandling över tid. Syftet med studien har varit att sammanställa och analysera faktaunderlag på ett område som i mångt och mycket debatteras utifrån anekdotisk kunskap och mytbildningar. Motivet har varit att det behövs flera historiska studier att jämföra den nuvarande svenska situationen med. Många debattörer tycks anse att humaniora hade en starkare ställning under tidigare perioder, både i politik och samhällsdebatt och vid lärosätena internt. Men hur såg det ut i praktiken? Handlar det om ett romantiserande av det förflutna eller har faktiskt humaniora hamnat alltmer ”på efterkälken” eller ”på undantag”?

Syftet med delprojektet är att ta fram fakta om humanisterna och deras huvudsakliga verksamhet. Mer konkret uttryckt handlar det här om att göra en kartläggning av hur ett antal humanistiska discipliner har utvecklats över tid. Det bör betonas att uppdraget har varit att se närmare på s.k. basfakta och inte att diskutera den vetenskapliga utvecklingen inom ämnena. Vi har gjort nedslag åren 1900, 1950 och 2000. Man kan argumentera för en rad andra nedslagsmöjligheter under den perioden, exempelvis i anslutning till de större högskolepolitiska förändringar som skett och de reformer som genomförts. Här har dock enkelhetens och symmetriens princip fått råda. Utvecklingen på det nationella planet, liksom de aktuella universitetens historia, är väl känd och dokumenterad men en systematisk jämförelse med nedslag på ämnesnivå har inte gjorts tidigare.

Temat för artikeln är *Vilka var humanisterna?* Svaret på en sådan fråga är naturligtvis avhängigt att det finns ett humaniorabegrepp under perioden och att det i sin tur är någorlunda konstant. Men i vilken grad betraktade de själva, och omtalade sig, som humanister? Användes humaniora och humanist under hela den här aktuella perioden? De valda disciplinerna är historia, arkeologi och engelska. Man kan diskutera ett sådant urval. Är dessa ämnen representativa för humaniora under denna period? Är de alls humanistiska ämnen? Ett sätt att definiera ämnen är utifrån deras organisatoriska hemvist universitetet. Dessa tre ämnen har legat vid samma fakultet under de tre nedslagen. Vi kan också se att samtliga tre ämnen har, som utbildningsämnen, samma ersättning som varandes humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen och att de även som forskningsämnen klassificeras inom HS-området.

Definitions- och identitetsfrågorna är dock intressanta och inte okomplicerade. Det handlar här om discipliner som är starka i sig; identiteten som t.ex. arkeolog, historiker eller språkvetare är, och har varit, troligtvis starkare än den som humanist. Arkeolog är ju också en yrkestitel. Alla tre ämnena har dessutom karakteriserats av sin bredd och tvärvetenskapliga karaktär. Engelska, liksom andra språk, har fått allt fler laborativa inslag. Historia har ibland sagts ligga mittemellan humaniora och samhällsvetenskap av ledande företrädare. Arkeologi är ett ämne som har kopplingar till såväl naturvetenskap som medicin. Sådana förändringar har i sin tur påverkat den s.k. ”prislappen”, dvs. den ersättning per student som utgått. En konsekvens är att det klassificeras olika vid olika universitet och också har omklassificerats då innehållet har bedömts innehålla en tillräcklig mängd inslag av andra vetenskapliga områden (se t.ex. Geschwind & Pagrotsky 2010).

Ämnet arkeologi har förändrats i takt med teknikutvecklingen men det har också en tydlig kärna. Som det beskrivs av Högskoleverkets bedömargrupp i 2002 års nationella utvärdering (s. 21):

Det finns en lång tradition för ämnesöverskridande arbete inom arkeologi och en fortlöpande utveckling i samarbete med andra ämnen. Ämnets kärna är därmed i ständig utveckling såväl internt som i förhållande till andra ämnen samt i relation till samhället. Samtidigt som olika perspektiv är viktiga finns det enligt bedömargruppens mening ett fundament för arkeologin som följt. Materiell kultur utgör dess primära studieobjekt och är tillsammans med det långa tidsperspektivet avgörande för ämnets disciplinära identitet.

En viktig förutsättning har varit att dessa ämnen har existerat under hela den undersökta perioden, om än givetvis med innehållsmässiga förändringar, för att överhuvudtaget kunna göra en jämförelse över tid.

Fördjupade studier har gjorts vid två lärosäten. Med tanke på undersökningens borte tidsgräns stod i praktiken endast Uppsala universitet och Lunds universitet till buds. Lärosätena i Göteborg respektive Stockholm hade förvisso startat sin verksamhet men i blygsam omfattning. Som vi ska se är det med nöd och näppe som samtliga dessa ämnen var etablerade även i Lund och Uppsala vid förra sekelskiftet.

Vår studie av miljöerna har följande jämförande indikatorer:

Personalresurserna

- Antal anställda
- Kompetens
- Anställningsformer

Verksamheten

- Grundutbildning, forskarutbildning
- Forskning, exempel på vilken typ av forskning som genomfördes? Hur mycket publicerades? Hur publicerades den?
- Utåtriktad verksamhet, vilka andra samhällsuppdrag ägnade sig humanisterna åt? Exempel från politik, debatt och annan verksamhet som illustrerar humanioras ställning i samhället.

Studien bygger på analys av skriftligt källmaterial, såsom universitetskataloger, årsberättelser, årsredovisningar, protokoll, matriklar och telefonkataloger.¹ Med detta som grund har vi analyserat utvecklingen över tid. De resultat som framkommer ges viss ytterligare belysning genom studier av relevant litteratur. Uppdragets ramar har dock inte medgivit någon mer omfattande genomgång av den omfattande litteraturen.

Uppdragets jämna avgränsning med 50 års intervall har visat sig vara bedrägligt enkel vad beträffar materialets beskaffenhet. Det första nedslaget, 1900, har varit det lättaste. Det finns ett utförligt och lättillgängligt tryckt material som både visar hur personalresurserna såg ut och hur verksamheten bedrevs. Detsamma gäller 1950. Rapporteringen skedde årligen och nästan exakt likadant som vid det förra sekelskiftet. När det gäller det sista nedslaget, vid millennieskiftet, sker uppenbarligen inte all redovisning årligen varför en del av materialet snarare kommer från de år som ligger närmast millennieskiftet. Våra data skiljer sig därför en del åt vad beträffar det exakta årtalet. Vi har också för det sista nedslaget använt ett par andra källor som inte är tillgängliga för den första tiden, t.ex. Högskoleverkets nationella utvärderingar av ämnena i fråga. Dessa utvärderingar är publicerade åren efter millennieskiftet.

¹ Ett stort tack till de arkivarier och bibliotekarier som hjälpt oss, särskilt Johan Sjöberg vid Uppsala universitet vars kunniga stöd varit oundgängligt.

2. Miljöerna år 1900

2.1 Högskolelandskapet

Vid år 1900 fanns 15 lärosäten i Sverige, om man räknar in de konstnärliga högskolorna och andra, privata, utbildningsanordnare. Det var en period då högskolesektorn var i stark förändring och debatterna avlöste varandra. På ett övergripande plan diskuterades universitetens roll i samhället. Det riktades stark kritik mot vad som upplevdes som inskränkta och inåtvända universitet i Lund och Uppsala. Allt större krav ställdes på att universiteten skulle vara en del av samhället snarare än de ”elfenbenstorn” de anklagades för att vara (Blomqvist 1992; Frängsmyr 2010).

Även vad gäller styrning och organisation skedde förändringar. Universitetsstatuterna från 1852 ersattes av nya 1876 och därefter igen 1908 och 1916. Redan 1852 hade Uppsala och Lund fått en gemensam kansler och 1893 fastslogs det definitivt att kanslersämbetet skulle vara gemensamt för de bägge universiteten samt för Karolinska institutet. Några andra viktiga förändringar under den andra halvan av 1800-talet var forskningens ökade betydelse och etableringen av forskarutbildningen (Odén 1991; Blomqvist 1992). Ännu vid mitten av 1800-talet levde skicket kvar att professorerna, mot betalning, skrev sina studenters gradualavhandlingar. Studenternas insats bestod i att försvara avhandlingen. Genom 1876 års universitetsstatuter gjordes sakkunnigförfarandet obligatoriskt vid tjänstetillsättningar. Det hade föregåtts av några flagranta exempel på nepotism och uppseendeväckande rekryteringar. Inte heller peer review-systemet som infördes gick dock fritt från kritiska synpunkter. Redan vid slutet av seklet kom en viss reaktion mot sakkunnigreformen och den blev tidigt föremål för debatt.

Den verksamhet som vi här tittar på bedrevs vid den Filosofiska fakulteten, såväl i Lund som i Uppsala. Begreppet humanist som ett samlande begrepp används inte i de källor som vi har använt. Vid den Filosofiska fakulteten fanns även länge naturvetarna. De klassiska fakulteterna var, förutom den filosofiska, de teologiska, juridiska och medicinska. Filosofiska fakulteten var lägst i rang av fakulteterna och den teologiska högst. I praktiken kunde professorer avancera vid universitetet genom att byta fakultet och därigenom få bättre villkor. Vid den teologiska fakulteten fanns hägrande prebendepastorat som gav en trygg och god försörjning vid sidan av den ordinarie lönen, förutsatt att man var beredd att prästviga sig.

Ytterligare en viktig reform var att rektorssysslan gjordes till en fast funktion, och inte ambulerande som fallet varit förut. Även beslutsstrukturen förändrades. Visserligen behölls de större och mindre konsistorierna men i takt med att antalet ärenden hade växt blev fler och fler ärenden i den löpande verksamheten behandlade i det mindre konsistoriet, bestående av rektor, prorektor och en professor inom den juridiska fakulteten samt tre övriga professorer. Genom 1876 års universitetsstatuter blev uppdelningen att större konsistoriet skulle sköta viktigare ärenden, mindre konsistoriet det löpande och ekonomiska frågor av drätselnämnden som bestod av rektor,

räntmästare och tre konsistorieledamöter. Då inrättades också en drätselnämnd i Lund (Frängsmyr 2010A).

2.2 Personalresurserna

Antalet professorer hade ökat betydligt under 1800-talet. I Uppsala fanns det på 1820-talet endast tjugotalet professorer totalt vid universitetet. Det ökade till 34 på 1870-talet. Den stora ökningen skedde dock under Oscar II:s regeringstid vid vars slut 1907 antalet var uppe i 63.

De akademiska miljöerna runt år 1900 hade ofta en eller flera professorer i spetsen som understöddes av andra lärare. Under 1800-talets slut avskaffades universitetsadjunkturen och istället inrättades tidsbegränsade docentstipendier och extraordinarie (e.o.) professorer. Redan från början fanns det kritik mot den förändringen, som gick ut på att det i praktiken inte blev någon skillnad: ”Halvheten i deras ställning är ock ägnad att hos dem framkalla en bitter och mot det bestående fientlig sinnesstämning, ett förhållande som icke kan vara gagneligt för universitetet” skrev professor G. K. Hamilton i en reservation till den s.k. statutkommitténs utlåtande. Vid upprättandet av lärostolar i nya ämnen efter 1877 valde Kungl. Maj:t av ekonomiska skäl att i flera fall endast bevilja e.o. professorer såsom vid Lunds universitet i geografi och historia 1894 (...). Resultatet blev att de e.o. professorerna, i stället för den ställning som biträdande lärare som adjunkterna intagit, kom att i praktiken fungera som ämnesrepresentanter – och i många fall även var detta – i allt likställda med de ordinarie professorerna såväl i fråga om undervisningen som i vetenskapligt avseende. Den mycket betydande skillnad i lönesättningen, som förelåg mellan ordinarie och e.o. professor, föreföll mot den bakgrunden orättvis. Efterhand kom dock skillnaderna mellan ordinarie och e.o. professorer att suddas ut. Vid sekelskiftet var begynnelselönen 4500 kr och slutlönen 5500 kr för en e.o. professorer, vilket endast var 500 mindre än för ordinarie. År 1909 beslutade riksdagen att det inte skulle vara någon skillnad mellan ordinarie och extraordinarie (Rosén 1968).

Vi tittar nu närmare på arkeologi, engelska och historia. Totalt bestod lärarresursen i dessa tre ämnen, vid bägge lärosätena, av 19 personer, varav historia var det klart största ämnet med 13 av dessa.

Tabell 1. Personal vid Lunds universitet och Uppsala universitet år 1900

Ämne	Antal lärare
Arkeologi	1
Engelska	5
Historia	13

Vid Uppsala universitet var Hjärne och Boëthius professorer i historia. Därtill tjänstgjorde fem docenter. I Lund fanns tre professorer – Weibull, Fahlbeck och von

Schwerin – samt tre docenter varav två uppbar ämbete som extraordinarie amanuenser i Riksarkivet.

I arkeologi, som då hette nordisk och jämförande fornkunskap, fanns i Uppsala endast en docent vid förra sekelskiftet, Oscar Almgren, som sedermera blev ämnets första professor år 1914. Den första professuren i Lund tillsattes år 1919 med Otto Rydbeck som innehavare, Ämnesområdet hade dock utvecklats kraftigt redan innan dessa professorer tillsattes, först i Lund sedan med tyngdpunkten förflyttad till Uppsala. Några dominerande figurer var Hans Hildebrand, Oscar Montelius och Hjalmar Stolpe som alla bidrog till den arkeologiska utforskningen av svensk förhistoria (Baudou 2004; Nordin 2008).

Inte heller engelska hade någon professor förrän 1904 i Uppsala även om undervisning i såväl engelska som andra moderna språk givits tidigare. De s.k. språkmästarna hade spelat en roll vid universiteten sedan medeltiden. Runt förra sekelskiftet var en etableringsfas för de respektive språken. Däremot fanns det år 1900 en docent (Björkman) och en lektor (Fuhrken). Professuren tillkom genom att lärostolen i germanska språk delades, med en lärostol i engelska och en i tyska som resultat. I Lund inrättades en ordinarie professur i engelska språket år 1909 med Eilert Ekwall som förste innehavare.²

2.3 Verksamheten

2.3.1 Utbildning

Det skedde en utbildningsexplosion under 1800-talets andra hälft. Kring 1800-talets mitt uppgick antalet studenter till 800 vid Uppsala universitet. Därefter skedde en fördubbling på ett halvsekel och i slutet av 1880-talet uppgick studenternas antal till 1800. Därefter gick siffrorna tillbaka något för att vid sekelskiftet ligga på ca 1400.

I Lund översteg siffran aldrig 1000 fram till år 1909. Vid mitten av 1920-talet uppgick den till något över 2000. Perioderna av expansion hängde även då nära samman med de ekonomiska konjunkturen, främst tider av lågkonjunktur (Fehrman 1984, 326). Under läsåret 1899/1900, som faktiskt utgör lågvattensmärket, var antalet studenter vid Lunds universitet endast 615. Under hela 1890-talet hade det varit högkonjunktur, stigande löner och snabba framsteg vilket påverkade studentantalet negativt (Rosén 1968).

Det totala antalet nyinskrivna vid Uppsala universitet det akademiska året 1900-1901 var 231 st. Det totala antalet studenter som studerade var 1421 (ht) och 1384 (vt), varav vid Filosofiska fakulteten 777 st. (ht), 726 st. (vt). Ungefär hälften av studenterna studerade således vid den Filosofiska fakulteten (inklusive naturvetare). Under året tog

² I övrigt att notera är att två av professorerna i Lund är bredare än enbart historia. Pontus Fahlbeck är t.ex. professor i både historia och statskunskap och Hans Hugold von Schwerin var professor i historia samt geografi (förutom att han var friherre och Kongostatens Generalkonsul för Sverige och Norge samt för Danmark).

58 studenter ut en fullständig filosofie kandidatexamen medan 28 st. tog ut en fullständig licentiatexamen. Totalt examinerades 19 doktorer vid den Filosofiska fakulteten efter avlagda prov. Tillkomsten av Göteborgs högskola år 1891 bidrog till minskningen av studenter i Lund, speciellt inom den filosofiska fakulteten. De första 10 åren hade dock GU endast 48 studenter i genomsnitt. Konkurrensen om studenter kom också från KTH och Chalmers (Rosén 1968).

Några år in på 1900-talet skedde ytterligare en stor ökning. År 1909 översteg antalet studenter för första gången 2000. Vid 1945 var studenterna vid Uppsala universitet 4 500 till antalet. Det fanns fortfarande en stor social snedrekrytering. Medelklassen svarade fortfarande för nästan hälften av studenterna år 1914, medan arbetarklassen var svagt representerad. Kvinnornas entré vid universiteten var smygande och inte utan svårigheter. Ellen Fries var den första kvinnan som disputerade, i historia vid Uppsala universitet. Runt 1900 låg procentandelen kvinnliga studenter på 2,7 procent (Frängsmyr 2010).

Undervisningsformerna förändrades under slutet av 1800-talet. Studenterna, som vid tiden blev politiskt allt aktivare, krävde en nyorientering även när det gällde högskolepedagogiken. De gamla passiviserande katederföreläsningarna kom att ifrågasättas och kompletterades med nya mer aktiva undervisningsformer. 1891 infördes vid Uppsala universitet obligatoriska seminarieövningar inom alla humanistiska ämnen och institutionerna öppnades för studenterna. Samtidigt kom de första studiehandböckerna som fixerade de olika ämneskraven inom fasta ramar. Alla föreläsningar och övningar förtecknades i en katalog som gavs ut i samband med inledningen av varje nytt läsår. Historiska seminariet vid Uppsala universitet hade exempelvis 10 sammankomster under ht 1900 med 12 ordinarie och 6 extra medlemmar.

Läsåret var då som nu indelat i två terminer. Höstterminen inföll mellan 1 september och 15 december och vårterminen mellan 15 januari och 1 juni. Dock fick inga föreläsningar hållas de närmaste tre dagarna före och efter påsk- och pingsthelgerna. De första och sista fjorton dagarna av varje termin var vikta för examination och andra göromål varför de också var befriade från undervisning. Professorer skulle ”en timme var läsedag hålla en offentlig föreläsning i sin vetenskap utan särskild vedergällning”. Alla lärare var ålagda att föra dagbok över sina föreläsningar och detta diarium skulle sedan sändas in och granskas av i tur och ordning dekanus, rektor och kansler.

Vid 1900-talets början ändrades också examensstrukturen. Kraven på filosofie kandidatexamen skars ned och nya licentiat- och magisterexamina infördes. Examensstadgan 1891 begränsade väsentligt antalet ämnen som fordrades i en examen. Den tidigare principen om bred bildning fick ge vika för tankar om specialisering. Genom beslut 1870 fick även den filosofiska fakulteten rätt att utdela doktorsgrad i stället för den äldre magistergraden.

2.3.2 *Forskning*

Svante Nordin har nyligen beskrivit den humanistiska forskningen runt det förra sekelskiftet som en guldålder, baserat på en bedömning av forskningens kvalitet. Det är inte uppgiften här att bidra till den diskussionen, huruvida forskningen var bättre då än nu, och om det kvalitetsmässigt finns en kris idag, vilket Nordin hävdar. Här är den begränsade ambitionen att försöka ge en bild av hur forskningen redovisades.

Det totala antalet publikationer vid Uppsala universitet år 1900-1901 var 317. I dessa poster ingår skrivningar av typen ”diverse recensioner” eller ”redaktör för tidskriften X”, vilket gör att det inte är en exakt siffra. Publiceringen skiftar naturligtvis betydligt mellan olika individer. Bland humanisterna är det vanligt med 2-4 publikationer per år. De mest produktiva författarna finns vid andra fakulteter, som medicinaren Lennander med 13 poster, varav ett par som medförfattare. Även teologen Lundström redovisar 13 poster. Biologen Lönnberg redovisar 18 poster.

I slutet av 1800-talet skapades ett flertal vetenskapliga tidskriftsserier, av vilka många fortfarande existerar, exempelvis *Historisk Tidskrift* och *Scandia* för historieämnet. Där publiceras mycket forskning. Publiceringsspråket är värt en egen kommentar. Merparten av publikationerna är på svenska, speciellt för humanisterna. Men många skriver även vetenskapliga texter på tyska, franska och engelska. Nämnade medicinare – Lennander – har texter på alla de nämnda fyra språken.

När det gäller publikationer kan vi ta exemplet Sam Clason (docent i historia 1900). Han publicerade under läsåret 1900-1901 följande skrifter:

- Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615 (i *Historisk Tidskrift* 1900)
- Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling (utg. av Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien)
- Ett principbetänkande om bergshandtering från midten af 1600-talet (Bihang till *Jernkontorets Annaler* för år 1901)
- Studier i 1600-talets svenska statsrätt. Johannes Loccenius och hans lära om rikets fundamentallagar (i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1901)

Clason toppade antalet publikationer bland historikerna i Uppsala det året. De övriga som redovisar forskning i årsredogörelsen låg på mellan en post (Hjärne, Edén, Hallendorff) och tre (Ahlenius, Hildebrand).

2.3.3 *Övrig verksamhet*

De ledande humanistprofessorerna var mäktiga opinionsbildare och många var även politiskt aktiva. Nationalromantiken färgade forskningen och gav för en tid konservatismen vind i seglen. En av de mest inflytelserika var historieprofessorn Harald Hjärne som kombinerade en idealistisk tradition med den nya tidens källkritik. I Uppsala fanns även andra under 1900-talets första decennier, som litteraturhistorikern

Henrik Schück och så småningom filosofen Axel Hägerström och teologen Nathan Söderblom.

Som redan framgått när det gäller redovisningen av personalen vid universitetet var det många som delvis hade sin utkomst från annan verksamhet. Det var inga vattentäta skott mellan akademi och övriga samhället, tvärtom var många verksamma vid läroverken som lektorer eller vid ämbetsverken. Det gällde främst docenterna vars inkomster från den akademiska verksamheten var mycket lägre än professorernas.

Vid genomläsning av årsredogörelserna från det förra sekelskiftet är det för övrigt slående hur väl dokumenterad all verksamhet är vid universitetet. Det gäller även vad som i den här studien kallats ”övriga uppdrag”. Det gäller inte enbart de uppdrag som föregåtts av äskande om medel från universitetet. Från den Filosofiska fakulteten i Uppsala finner vi bl.a. följande uppdrag uppräknade:

- Taga kännedom om den praktiska lärareutbildningen i utlandet
- Delta i Svenska gradmätningsexpeditionen till Spetsbergen
- Biträda Kongl. Bibelkommissionen vid revisionsarbetet med Nya testamentet
- Censorer vid mogenhetsexamina

Inte minst den sista punkten, att fungera som censorer vid avläggande av studentexamen, var vanligt. Ett flertal professorer har haft som uppdrag att medverka vid sådana övningar.

3. Miljöerna år 1950

3.1 Högskolelandskapet

Antal lärosäten hade nu växt till 19. Det skulle dröja ännu några år innan högskolorna i Stockholm och Göteborg fick universitetsstatus, 1960 resp. 1954. Därjämte fanns KTH, Chalmers och Karolinska institutet av de större högskolorna, samtliga grundade redan under 1800-talets första hälft.

Efterkrigstiden präglades också av stora och långvariga utredningar som på sikt kom att innebära en reformerad högskolesektor. Strax efter krigsslutet tillsattes 1945 års universitetsberedning (U45) och ett decennium senare 1955 års universitetsutredning (U55) vars sista delbetänkande publicerades år 1963. En viktig del i utredningen gällde resurstilldelningen vid de filosofiska fakulteterna. Den ökande studentskaran hade inneburit stora påfrestningar på den akademiska personalen. Från och med 1958 infördes den s.k. automatiken, vilken innebar att resurserna till olika utbildningar anpassades till antalet studenter. På så vis fick fler studenter tillträde till högre utbildning genom att antagningsbegränsningar kunde undvikas. De humanistiska ämnenas popularitet föranledde många diskussioner om spärrning av utbildningarna. Under 1960-talet kom antalet studenter att explodera: tre gånger så många läste vid slutet av decenniet som vid början. Ytterligare en viktig förändring var inrättandet av tjänsten universitetslektor år 1958 vars uppgift främst var att undervisa på de grundläggande nivåerna.

I övrigt skedde det en intensiv utveckling på forskningens område som kom att få stor betydelse för högskolesektorn. Med början år 1942 började uppbyggnaden av de statliga forskningsråden. Genom anslag till forskare anställda vid universiteten och genom inrättande av särskilda forskartjänster har även högskoleforskningen främjats.

3.2 Personalresurserna

År 1950 har de tre här ingående ämnena etablerat sig vid Uppsala universitet. Det största ämnet historia har nu totalt 22 personer bland personalen medan arkeologi har ökat från 1 till 8. Engelska har tredubblats: från 5 till 15. Vid Lunds universitet fanns fortfarande bara en professor (Arbman) och en docent i arkeologi. Professurer i arkeologi etablerades även vid Göteborgs och Stockholms universitet efter andra världskriget och i Umeå 1977 (Högskoleverket 2003). Engelska, däremot har expanderat och har nu lika många lärare, 9, som historia.

Tabell 2. Personal vid Lunds universitet och Uppsala universitet år 1950

Ämne	Antal
Arkeologi	8
Engelska	15
Historia	22

Vad gäller personalstrukturen har inte så stora förändringar skett. Ämnena ledes av en eller flera professorer kompletterad av ett antal docenter, varav vissa var avlönade genom stipendier. I engelska i Lund fanns t.ex. professor Arngart och därjämte tre docenter. I språken fanns också undervisningstjänsten (språk)lektor som inte krävde doktorsexamen (utländsk lektor idag). I historia, som var ett stort ämne, fanns två professorer vid samma lärosäte– Gottfrid Carlsson och Sture Bolin – samt inte mindre än nio docenter i katalogen (varav en i agrarhistoria). Några av dem hade dock fast tjänst som läroverkslärare, exempelvis Ivan Svalenius som tjänstgjorde som lektor vid högre allmänna läroverket i Malmö. Där fanns också en preceptor i ämnet ekonomisk historia.³

När det gäller ämnet historia var 1950-talets första år tiden för tillsättningar av nya professorer. 1950-1957 tillsattes inte mindre än 10 professorer, detta jämfört med noll tillsättningar under perioden 1942-1950 (Gunneriusson 2002, 145). Flera av docenterna sökte också flera av professurerna.

3.3 Verksamheten

3.3.1 Utbildning

Under 1940- och 1950-talen skedde en stor expansion av den högre utbildningen och den var störst inom den filosofiska fakulteten. Vid andra världskrigets slut var det totala antalet studenter vid dåvarande universitet och fackhögskolor ca 14 000. Tiden efter 1951 kännetecknas av att kurvan vänder allt brantare uppåt för varje år och antalet studerande vid Lunds universitet steg på 15 år från 3000 till omkring 15 000. Redan på 1930-talet hade dock antalet utexaminerade varit större än arbetsmarknadens behov, vilket ledde till viss arbetslöshet. Den universitetsutredning som tillsattes år 1955 fick som främsta uppgift att komma till rätta med den långsamma studietakten och de många studieavbrott som präglade den Filosofiska fakulteten (Fehrman 1984).

Under höstterminen 1950 var det sammanlagda antalet studenter vid Lunds universitet 2922, varav 181 tillhörde Teologiska, 474 Juridiska, 502 Medicinska och 1763 den Filosofiska fakulteten. Drygt 60 procent läste således vid den Filosofiska fakulteten, fortfarande inklusive naturvetare. Under höstterminen nyinskrevs 519 studenter vid universitetet.

Under läsåret 1950/51 hade följande antal studerande avlagt nedanstående examina vid Lunds universitet: filosofie licentiatexamen 30, filosofisk ämbetsexamen 86, fil kand. 60, efterprovning till fil. kand. 9, teologisk-filosofisk examen 16, statsvetenskaplig-filosofisk examen 5 efterprovning till statsvetenskaplig-filosofisk examen 2. 19 promoverades till filosofie doktorer (och statsminister Tage Erlander blev fil dr *honoris causa*).

³ Preceptor var i Sverige 1947 införd titel för forskare vid universiteten i humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen med tjänsteställning närmast under professor.

Det går även att bilda sig en god uppfattning om den undervisning som bedrevs via publikationerna Föreläsningar och övningar vid Uppsala universitet. Där framgår också om läraren i fråga är helt eller delvis befriad från undervisningsskyldigheten. Professor Erland Hjärne, exempelvis, hade seminarieövningar å seminarielokalen S:t Larsgatan 2 sal I, onsdagar kl. 18-20 över ”Valda historiska uppgifter”. Han var tjänstledig från hälften av undervisningsskyldigheten. I nordisk och jämförande fornkunskap gav professor Sune Lindqvist onsdagar, torsdagar och fredagar en propedeutisk översikt av järnålderns ornamentik, seminarier varannan fredag kl 18-20 över valda uppgifter samt ledde under maj månad övningar i arkeologiska fältarbeten.

Undervisningen bestod av offentliga föreläsningar över i katalogen angivna ämnen. Därtill var det seminarier eller proseminarier som dominerade undervisningen. Även dessa gavs över givna ämnen. Seminarierna ägde rum både dag- och kvällstid.

Det Historiska seminariet hade två avdelningar: en för fil. licentiatexamen och en för fil. kand.- och ämbetsexamen (Uppsala universitets årsredogörelse). Det fanns två underavdelningar till det första seminariet som leddes vardera av professorerna Hjärne (12 stud ht och 11 vt) och Lönnroth (6 stud ht och 5 vt). Undervisningen i den lägre nivån var uppdelad på tre lärare: Lönnroth samt docenterna Hildebrand och Gasslander. Antalet deltagare vid seminarierna fördelade sig enligt följande:

Tabell 3. Antal deltagare vid seminariet i historia vid Lunds universitet 1950-51

Seminarieledare	ht	vt
Lönnroth	74	53
Hildebrand	64	40
Gasslander		9

Därtill fanns ytterligare en avdelning, för ekonomisk historia, som bedrev s.k. proseminarieövningar. De leddes av docenten Gasslander och hade 10 sammanträden på höstterminen och 12 på vårterminen. Antalet deltagare var 7 under höstterminen och 6 under vårterminen. Ämnet båda terminerna var ”Valda ekonomisk-historiska problem”.

Seminariet för engelska språket hade 20-25 medlemmar (licentiatnivå) och behandlade dels de forskarstuderandes avhandlingsarbeten dels ämnet fornengelska.

Seminariet för nordisk och jämförande fornkunskap företog under 23 aug – 9 sep en exkursion med 10 deltagare till Norge för studium av museer och fasta forn lämningar. Under återfärden ägnades en dag åt studier i Östersund. Svenska kommittén för nordiskt akademiskt samarbete bidrog med 1300 kr i finansiering, varjämte 700 kr till två biträdande reseledare. Museerna i Oslo, Stavanger, Bergen och Trondheim bidrog också

till resekostnaderna. Under höstterminen gjordes endagsexkursioner till Statens historiska museum och Gävle museum samt hölls tre vanliga sammanträden. Under vårterminen hölls åtta sammanträden, däribland ett med föredrag av prof. Günther Haseloff, Würzburg. I medeltal var det 16 deltagare på seminarierna.

3.3.2 Forskning

Forskningen publicerades i såväl artiklar som böcker. Man kan inte notera någon större skillnad mot den tidigare perioden. Lunds universitets bibliografi är för övrigt ännu vid 1950 ordnad i samlad form, i bokstavsordning efter författare. I något större utsträckning än vid det förra nedslaget används engelska för publicering. Det är dock mycket vanligt att man publicerar även på tyska och franska. Av de här aktuella ämnena kan man notera att historikerna uteslutande publicerar på svenska, i liknande fora som vid år 1900.

3.3.3 Övrig verksamhet

I förteckningen över publikationer finns även artiklar i dagspress förtecknade. Vissa av professorerna var mycket aktiva i sitt tidningsskrivande.⁴

⁴ Det här använda materialet berättar inte vad de skrev om. Mer kunskap om vilka ämnen man skrev om skulle kräva andra källor.

4. Miljöerna runt år 2000

4.1 Högskolelandskapet

Efter två kraftiga expansionsvågor under 1960- och 1990-talen fanns vid sekelskiftet inte mindre än 39 lärosäten i Sverige, varav tre nya universitet i Karlstad, Växjö och Örebro. Med etableringen av Högskolan på Gotland 1998 hade samtliga län en egen högskola. Med 1977 års högskolereform infördes ett nytt högskolebegrepp vilken kom att innebära att utbildningar som dittills inte varit en del av den högre utbildningen blev det. Då tillkom också ett flertal nya högskolor runt om i landet. Den andra viktiga reformen under perioden är den som infördes 1993, som innebar att sektorn avreglerades och att lärosätena fick större frihet och mer ansvar än tidigare. Ett nytt resurstilldelningssystem för högre utbildning infördes som baserades mer på prestationer än tidigare. Då blev också Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping stiftelsehögskolor istället för myndigheter.

Runt år 2000 var fortfarande expansionen högt på den politiska agendan. Breddad rekrytering i olika betydelser, geografiskt, etniskt och klassmässigt var prioriterad snarare än den betoning av excellens och kvalitet som framträtt så tydligt de senaste åren. Även runt det senaste sekelskiftet var högskoledebatten intensiv. Några av de teman som diskuterades var den s.k. forskarutbildningsreformen 1998, befordringsreformen för akademiska lärare året efter samt den stora utredningen Forskning 2000. Flera artiklar handlade också om akademisk frihet (se Kallerud et al 2011).

Även när det gäller organisationen av universiteten skedde stora förändringar. Ännu 1950 var enheterna fakultet och ämne de dominerande. Först senare under 1950-talet blir institution ett begrepp som blir officiellt i ordningar och statuter. En fastare reglering av institutionsnivån sker gradvis under 60- och 70-talen (Torstendahl 2008). Från början var det oftast fråga om enämnesinstitutioner, ledda av den professor som även var ämnesföreträdare. Institutionerna liksom ledningen av dem har förändrats ytterligare de senaste decennierna. Det har blivit vanligt med flerämnesinstitutioner med 100-150 anställda och det är inte längre ett krav att institutionschefen, prefekten, är professor. På många lärosäten har det snarare blivit ovanligt.

Antalet studenter hade nu ökat till drygt 300 000. Även de forskarstuderande kom att öka betydligt efterhand, men åren efter forskarutbildningsreformen 1998 innebar i praktiken ett antagningsstopp för många av de humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnena. Reformen innebar nämligen att försörjningen måste kunna garanteras under hela studietiden vilket drabbade de humanistiska ämnena svårt eftersom många gick forskarutbildningen på andra villkor. I Verksamhetsberättelse för 1998 från Historiska institutionen Uppsala universitet kan man läsa att antagningsstoppet fått stora konsekvenser för omfattningen av verksamheten. En annan anledning till missnöje var att forskarassistenttjänsterna inte kommit att återbesättas. Forskarassistent hade

tillkommit som en s.k. rekryteringstjänst där yngre forskare under en period, från början sex år sedan fyra, skulle kunna meritera sig ytterligare.

Personalen har också ökat i omfattning, om än inte riktigt i samma utsträckning som antalet studenter. Inte minst kategorin lektor hade ökat, för att ta hand om undervisningen av alla studenter. Den s.k. befodringsreformen år 1999 innebar att man kunde ansöka om befodrning vid det lärosäte man var anställd. Det innebar att man kunde bli professor om ens meriter bedömdes tillräckliga. Antalet professorer ökade följdriktigt under de första åren på 2000-talet.

Verksamhetsberättelser och årsredovisningar är ofta stramt hållna och utan längre utläggningar. Men det finns undantag. I verksamhetsberättelsen från arkeologi vid samma lärosäte kan följande läsas (s. 2):

*Det ständigt ökande trycket på lärarna, i en ekonomisk situation som blir alltmer pressad, har påverkat grundutbildningen i negativ riktning. Det faktum att åtminstone tre av lärarna på institutionen har råkat ut för symptom på utbrändhet visar tydligt att arbetsituationen är alltför pressad, på grund av ansträngd ekonomi och allt högre krav på "prestationer" i olika former. Många av institutionens anställda har vid sidan av sin dagliga gärning också åtagit sig andra universitetsuppdrag, som t.ex. prodekanus och arbete i kvalitetsgruppen. De ständiga förändringarna av arbete, arbetsituation, organisation och den på **det officiella planet negativa inställningen till humaniora** har gjort det svårt att motivera entusiasm och arbetsglädje, något som i längden inverkar negativt även på undervisningen och studenternas situation.*

Citatet ger en bild av en pressad situation och ett nästan uppgivet intryck. Det var dock inte på något sätt en ovanlig ståndpunkt vid tillfället. Expansionen hade pressat lärarkrafterna till det yttersta. Intressant i det här sammanhanget är naturligtvis den upplevda avogheten mot humaniora, av oss markerat med fetstil i citatet. Vad som åsyftas med "det officiella planet" är oklart.

De ämnen som här studeras fanns då vid ett flertal lärosäten. Arkeologi fanns år 2002 vid nio lärosäten: Göteborgs universitet, Högskolan på Gotland, Högskolan i Kalmar, Lunds universitet, Mitthögskolan, Stockholms universitet, Södertörns högskola, Umeå universitet och Uppsala universitet. Ämnet arkeologi har nu avknoppats till egna utbildningar inom Arkeoosteologi (Högskolan på Gotland), Medeltidsarkeologi och Historisk osteologi (LU), Laborativ arkeologi och Arkeoosteologi (SU). Vid UU finns en professur i afrikansk arkeologi (Högskoleverket 2003B).

Engelska fanns som examensämne vid inte mindre än 24 lärosäten år 2004. Över 5000 helårsstudenter läste engelska år 2003, varav 600 vid Stockholms universitet som var största utbildningsanordnare. En påfallande stor majoritet av dessa studenter läste på de lägre nivåerna. Av samtliga helårsstuderande återfanns enligt självvärderingarnas

uppgifter 64 procent på A-nivån och 82 procent på A- eller B-nivå. Vid vissa lärosäten är minskningen från A- till B-nivån avsevärd. Det fanns vid tiden för Högskoleverkets utvärdering 156 doktorander i engelska i Sverige, fördelade på 10 universitet. År 1992 fanns det 140 doktorander men då vid fem lärosäten färre (Högskoleverket 2005).

Historia förekom vid Högskoleverkets utvärdering 2003 som huvudämne i lägst kandidatexamen vid 20 lärosäten. Forskarutbildning gavs vid nio universitet. Även för historias del uppmärksammade bedömargruppen att få studenter fortsatte upp på högre studienivåer vilket i utvärderingen kopplas ihop med otydligheter när det gäller arbetsmarknaden. Liksom i arkeologirapporten tas också den bristande mobiliteten upp som ett problem – det är helt enkelt svårt att komma in på forskarutbildningen vid ett annat lärosäte, särskilt om man har sin grundutbildning från en högskola och inte ett universitet. Högskoleverket fann också det blygsamma internationella studentutbytet problematiskt. Lärarantalet varierar mellan två tillsvidareanställda lektorer vid ett par högskolor till sexton lärare, varav tio professorer, vid Stockholms universitet. År 2001 var antalet helårsstudenter inom grundutbildningen: 46 vid Högskolan i Halmstad, 47 vid Blekinge tekniska högskola, och mer än fem gånger så många vid Göteborgs, Lunds, Stockholms och Uppsala universitet. Forskarutbildning utgör en omfattande verksamhet vid de äldre universiteten, med t.ex. ett sjuttioal doktorander vid Lunds och Stockholms universitet och ca 40 i Uppsala.

Under 2001 läste totalt drygt 9 000 studenter historia på olika nivåer och med olika inriktningar. Antalet helårsstuderande var knappt 3 000, varav något mer än en sjättedel på C- och D-nivåerna. Återigen svarade universiteten för det stora flertalet. Störst, mätt i antal helårsstudenter, var Stockholms universitet med 307, tätt följt av Göteborgs universitet med 304 (Högskoleverket 2003A).

4.2 Personalresurserna

Vid år 2000 har även institutionernas utseende förändras. Några av ämnena är fortfarande egna institutioner, som historia vid bägge lärosätena. Arkeologi i Uppsala har bildat en gemensam institution med egyptologi och antikens kultur och samhällsliv. Arkeologi i Lund har bildat ett institut bestående av Arkeologiska institutionen, Institutionen för medeltidsarkeologi samt Historiska museet.

Personalen har växt betydligt i omfattning sedan 1950. Flera nya kategorier har också tillkommit bland de anställda. Förutom lärarkategorin lektor finns nu även forskarassistenter, forskningsassistenter och doktorander inräknade i den akademiska personalen, även om den sistnämnda kategorins villkor varierade och per definition befinner sig i gränslandet mellan att vara studerande och att vara personal. Där finns även teknisk-administrativ personal såsom ekonomer, assistenter och IT-personal. I ämnet arkeologi finns även andra specialister som tecknare, fotografer, konservatorer.

Tabell 4. Personal vid Lunds universitet och Uppsala universitet år 2000

Ämne	Antal
Arkeologi	75
Engelska	85
Historia	133

4.3 Verksamheten

4.3.1 Utbildning

Vi dyker ned i materialet och ser närmare på ett konkret exempel. Arkeologi vid Lunds universitet erbjöd AB- och CD-kurser. På den första nivån var det 34 studenter på våren och 38 på hösten. På den högre nivån var det 24 vt respektive 24 hösten 2000 (Annual Report 2000). 15 seminarieuppsatser presenterades, samtliga skrivna på engelska. Merparten av uppsatserna skrevs individuellt, men några skrevs med upp till fyra författare. Ämnet ger också enstaka kurser: orienteringskurs i arkeologi (25 + 12 studenter), den europeiska kulturens rötter (16 + 6 studenter) samt *Viking Age Scandinavia*, en engelskspråkig kurs som följdes av 16 studenter under våren.

Tabell 5. Antal studenter i arkeologi vid Lunds universitet år 2000

Nivå	Antal studenter VT	Antal studenter HT
AB	34	38
CD	24	24
Orienteringskurs i arkeologi	25	12
Europeiska kulturens rötter	16	6
Viking Age Scandinavia	16	Gavs ej
Forskarstuderande	30	30

Totalt utbildades alltså ett drygt hundratal grundstudenter per termin i arkeologi under år 2000.

Forskarutbildningen bestod av 30 studerande, varav 25 hade avhandlingar på gång enligt årsrapporten. Till seminariet bjöds också externa gäster, såväl internationella som från andra svenska institutioner. Två doktorsavhandlingar försvarades under året. Seminariet gjorde även en exkursion till sydvästra Frankrike.

Där var också separata kurser i medeltidsarkeologi, uppdelade i A-, B- och CD-kurs.

Tabell 6. Antal studenter i medeltidsarkeologi vid Lunds universitet år 2000

Nivå	Antal studenter VT	Antal studenter HT
A-kursen	26	26
B-kursen	15	16
CD-kursen	Gavs ej	12
Forskarstuderande	37	35

Antalet studenter var knappt hälften jämfört med arkeologi men som vi kan se var det fler forskarstuderande som läste ämnet medeltidsarkeologi än ”allmänarkeologi”. Totalt var det som mest 67 forskarstuderande i ämnena arkeologi och medeltidsarkeologi det aktuella året. Två avhandlingar presenterades under året. Vid institutet var flera externa gäster medverkande vid seminarier och en professor från Tübingen gästade ämnet vid tre tillfällen under året.

Man kan också notera att för två av ämnena, engelska och historia, är lärarutbildningen av stor betydelse för verksamheten. Utbildningsuppdraget för historia vid Uppsala universitet från Historisk-filosofisk sektionen var 167 årsstudieplatser varav minst 33 skulle avsättas för C/D-nivån. Från nämnden för lärarutbildning var uppdraget ca 55 årsstudieplatser.

Engelska vid UU grundutbildningsuppdrag fristående kurser var 247 helårsstudenter (hs) och 173 helårsprestationer (hp). Inom dessa skulle minst 57 hs ligga på C- och D-kurser. 237 hs och 156 hp uppnåddes inom fristående kurser. Av engelskans studenter 102,51 HÅS vid UU år 2000 var 82 HÅS inom lärarutbildningsprogrammen. Drygt 40 helårsstudenter registrerades under läsåret på de högre nivåerna, dvs. C och D. Därtill erbjöds uppdragsutbildning, bland annat i muntlig framställning för lärare vid universitetet. Vårterminen 2000 var det totalt 351 registrerade studenter i engelska vid UU, uppdelat på standardkurser, lärarutbildning och fackspråkskurser.

4.3.2 Forskningen

En skillnad mot tidigare nedslag är den externa finansieringens betydelse för forskningen. Verksamhetsberättelsen för arkeologi från UU från år berör detta:

Forskarutbildningen har i hög grad präglats av den nya högskolereformen och mycket tid har gått till att diskutera och förbereda dess konsekvenser. Många av institutionens lärare har lagt ner oerhört mycket tid och kraft på att söka medel för externfinansiering av doktorander med gott resultat.

Tyvärr har inte alla doktorander kunnat omfattas av sådan finansiering. Det ständiga jagandet efter externfinansiering har också tagit mycket tid från lärarnas egen forskning (s. 2-3).

Har då ”produktionen” ökat, eller alls förändrats, jämfört med de tidigare perioderna? En slående slutsats är att en större andel av forskningen genomförs av doktorander. Under de första två perioderna var det professorer och, inte minst, docenter och extraordinarie lärare som publicerade mest.

4.3.3 Utåtriktad verksamhet

Samtliga här studerade ämnen ägnar sig åt utåtriktad verksamhet, av olika slag. Av dessa tre ämnen är engelska och arkeologi kanske särskilt intressanta vid år 2000. Engelska har sin uppdragsutbildning som nämnts ovan. Arkeologi har med hjälp av Teknikbrostiftelsen skapat en stiftelse för uppdragsutbildning och konsultverksamhet. Syftet är att minska klyftan mellan uppdragsverksamhet och akademisk forskning. Den ibland summariska redovisningen i det material som här använts, årsredovisningar, ger inte en rättvis bild av all utåtriktad verksamhet. Historia vid Uppsala universitet redovisar att ”Historiska institutionen har givetvis kontakter med det omgivande samhället, även om det inte så ofta tar sig formen av institutionaliserat, reglerat samarbete”. Historikerna, både i Uppsala och i Lund, har intensiva kontakter med omvärlden. De är kända inte minst för sin populärvetenskapliga produktion.

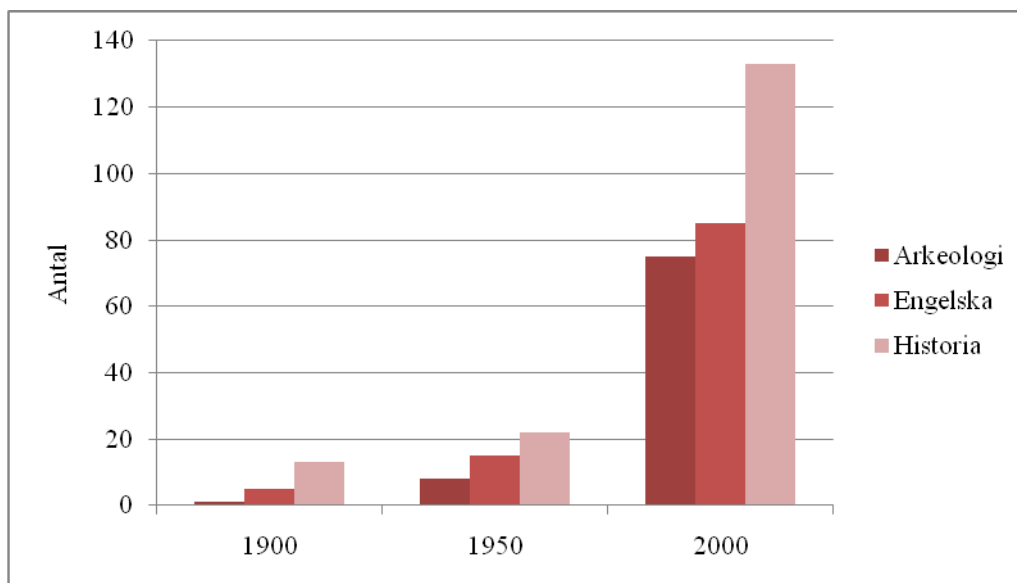
Gränsen mellan vetenskaplig produktion och populärvetenskaplig har diskuterats bland humanister, inte bara historiker (Geschwind & Larsson 2008). För många humanister är gränsen mellan populärvetenskapligt och vetenskapligt skrivande inte heller så skarp som inom andra vetenskapliga områden. Det har under 2000-talet, med mer ex post-utvärdering av forskning i form av bibliometri, därför varit många diskussioner om publikationsformerna för inte alla men ett flertal humanistiska ämnen. Av tradition skrivs fler monografier och antologier på svenska, som dessutom riktar sig till en större publik. Många humanister är skickliga skribenter som klarar av att skriva för flera målgrupper.

5. Sammanfattande diskussion

Vi har här studerat tre akademiska discipliner – arkeologi, engelska och historia – vid tre nedslag i tid – 1900, 1950 och 2000, vid Lunds universitet och Uppsala universitet. Vad är det då man för mönster man kan se i utvecklingen?

Det mest påfallande är verksamhetens tillväxt över tid, särskilt mellan 1950 och 2000. Vid seklets början var ämnena företrädna av en eller ett par dominerande professorer som var understödd av ett antal docenter. Vid seklets mitt var inte antalet lärare så mycket större än 50 år tidigare. Det handlar om en högst måttlig tillväxt. Den stora ökningen skedde under de nästkommande decennierna. Arkeologi och engelska, som inte hade egna professorer vid både LU och UU vid förra sekelskiftet, hade då fått egna professorer och etablerats som akademiska discipliner.

Den kraftiga ökningen mellan 1950 och 2000 har inte varit jämn utan snarare språngvis, med kraftiga ökning under 1960- och 2000-talen.

Figur 1. Verksam personal vid Lunds universitet och Uppsala universitet 1900, 1950, 2000

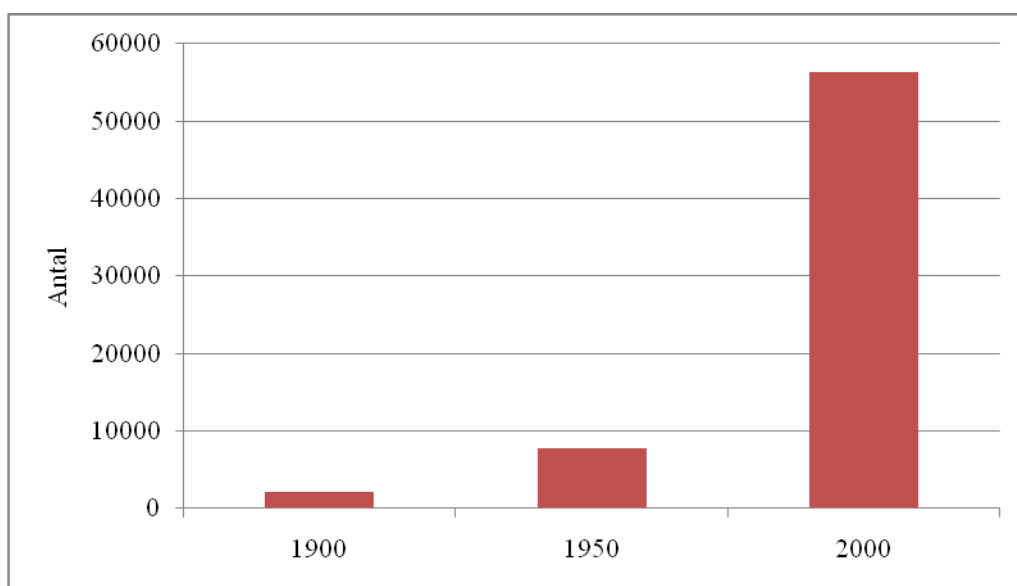
Figur 1 visar den starka tillväxten av personal i de aktuella miljöerna. Även ämnena har givetvis utvecklats och ibland lett till vetenskapliga och organisatoriska förändringar i form av avdelningar, institutioner och ibland formering av nya discipliner. Så har t.ex. medeltidsarkeologi blivit ett eget ämne på 1960-talet, keltiska blivit en avdelning vid Engelska institutionen i Uppsala och ekonomisk historia avknoppats från ämnet historia.

Vid slutet av 1800-talet förändrades undervisningsformerna vid universiteten. Från att tidigare nästan uteslutande, åtminstone inom humaniora, bestått av katederföreläsningar blev seminarierna ett inslag i pedagogiken. Även forskarutbildningen etablerades. Vid 1950 är det fortfarande så att professorerna fungerar som ämnesföreträdare. Antalet

docenter har dock växt. Flera av dem åtnjuter docentstipendier men det är också vanligt med anställning som ämbetsman vid statliga verk eller som lektorer vid läroverken.

Vid millennieskiftet är det slående hur många personer som är verksamma vid de sex enheterna som här studerats. Eftersom studenttillströmningen har ökat har även undervisningsbehovet ökat, vilket i dessa ämnen i första hand täcks av lektorer (en del adjunkter finns i engelska). Forskare, såväl disputerade som ickedisputerade, som lever på externa anslag utan fast anställning är en betydande personalkategori. De reformer som genomfördes strax för millennieskiftet, dvs. forskarutbildningsreformen och befordringsreformen, har börjat få genomslag, inte minst den förstnämnda, med krav på full finansiering genom hela studietiden, innebar i praktiken antagningsstopp på många håll. Fortfarande var det dock ett stort antal doktorander i systemet.

Merparten av dessa doktorer kom sedan att få anställning i en fortfarande expanderande högskolesektor. Antalet lärosäten hade växt till 39 och ämnen som historia och engelska gavs på de flesta av dessa, många gånger i anslutning till lärarutbildningen. Även ämnet arkeologi hade växt med kraft och etablerats vid samtliga universitet och flera av högskolorna.

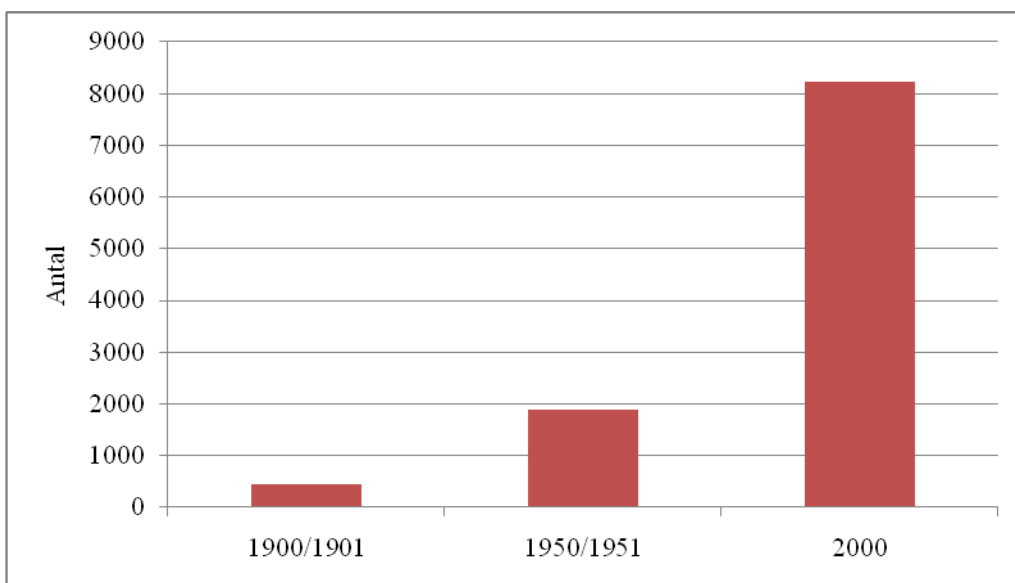

Figur 2. Antal studenter vid Lunds och Uppsala universitet 1900, 1950, 2000

Studentantalets ökning framgår med all önskvärd tydlighet av figur 2. Under den andra halvan av 1900-talet blev massutbildningen ett faktum. Över 40 procent av varje årskull påbörjade högre utbildning.

Publiceringsformerna har förändrats under perioden, men kanske inte i den utsträckning man skulle kunna tro. När det gäller publikationstyp är historikerna mest benägna att skriva monografier. De andra är mer inställda på kortare artiklar. Engelska som publiceringsspråk har blivit praxis runt 2000 för arkeologi och, föga förvånande, engelska. Historikerna publicerar företrädesvis på svenska. Runt förra sekelskiftet är det

slående hur mycket bredare språkkunskaperna var, åtminstone att döma av publiceringsspråk. Många forskare behärskade tyska, franska och engelska vid sidan av det svenska språket och publicerade vetenskapliga texter på samtliga språk.

Figur 3. Antal publikationer vid Lunds och Uppsala universitet 1900, 1950, 2000

Figur två visar ökningen i antalet publikationer. Man kan givetvis diskutera vad det säger om verksamheten och det finns ett antal metodologiska reservationer att göra, men det ger en grov bild av den ökade kunskapsproduktionen. Källmaterialet här är universitetens årsredovisningar som i sin tur bygger på forskarnas inrapporteringar. Problemet här är det sista nedslaget – 2000 – där det med stor sannolikhet saknas ett stort antal publikationer som inte återfinns i universitetens databaser. Det gäller i särskilt hög grad humaniora.

Rapporten har främst fokuserat utvecklingen över tid, med vissa inslag av jämförelser med andra vetenskapliga områden. Vi har inte haft möjlighet inom studiens ramar att göra någon större kartläggning av lärarnas utomakademiska engagemang. Intrycket från de källor som har använts, verksamhetsberättelser och dylikt är att kontakterna med det omgivande samhället har varit intensiva under hela perioden. Många av de akademiskt anställda var verksamma i olika delar av samhället, t.ex. kultur, politik och skola, vilket också visar sig i anställningsförhållandena vid universiteten. De var också aktiva i debatt och i det offentliga samtalet i stort. Huruvida omfattningen av det har ökat eller minskat, relativt sett, och om humanisternas samhällsroll har marginaliserats är en större och intressant fråga som dock inte rymts inom den här studien.

Bilaga 1. Tabeller personal

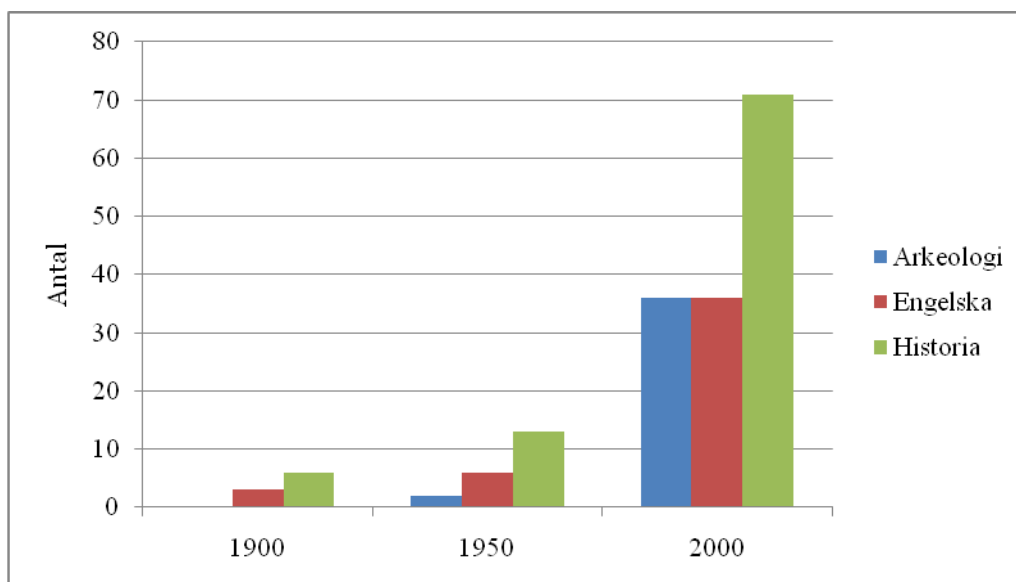
TOTALT	1900	1950	2000
Arkeologi	1	8	75
Engelska	5	15	85
Historia	13	22	133

Lunds universitet	1900	1950	2000
Arkeologi	0	2	36
Engelska	3	6	36
Historia	6	13	71

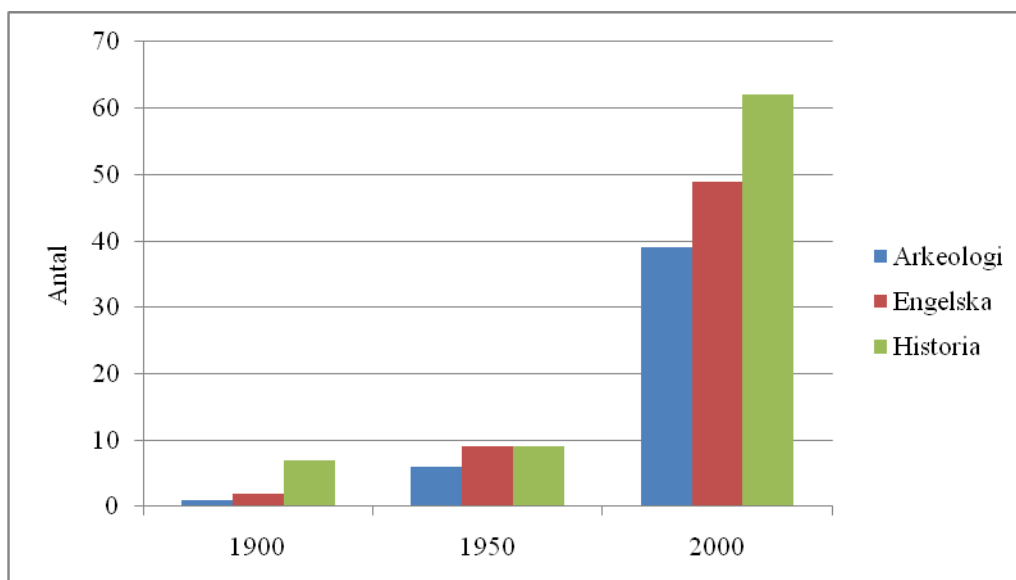
Uppsala universitet	1900	1950	2000
Arkeologi	1	6	39
Engelska	2	9	49
Historia	7	9	62

Bilaga 2. Figurer personal

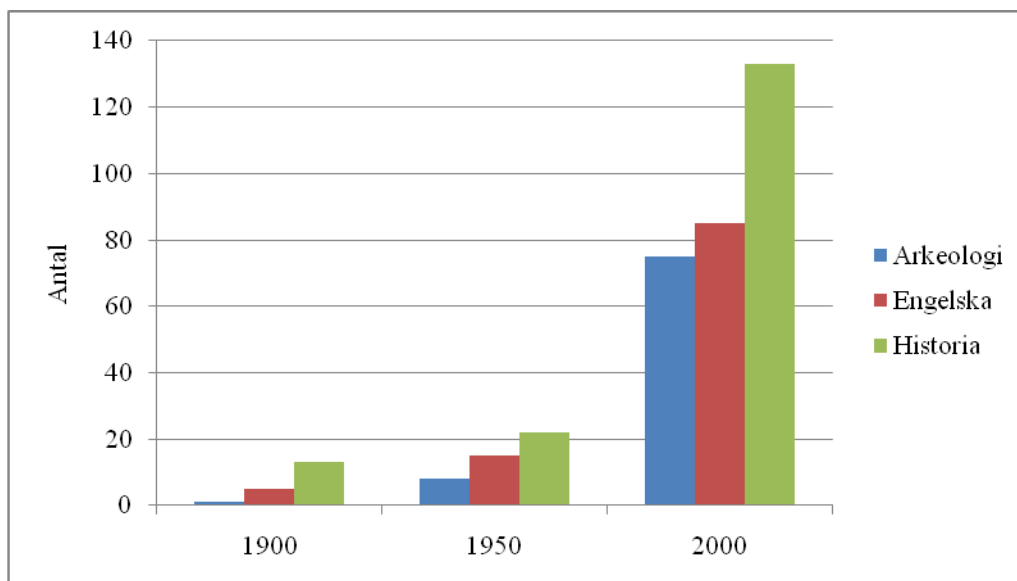
Lunds universitet

Uppsala universitet

Totalt

Sammanfattning

När humaniora diskuteras görs ofta hänvisningar tillbaka i tiden. Mer eller mindre anekdotisk kunskap refereras som sanningar. Syftet med rapporten är att bidra med fakta om humanister och deras huvudsakliga verksamhet. Mer konkret uttryckt handlar det här om att göra en kartläggning av hur tre humanistiska discipliner har utvecklats över tid. Nedslagen görs 1900, 1950 och 2000. Vi har valt ämnena arkeologi, engelska och historia med särskilt fokus på Lunds universitet och Uppsala universitet. Vi har främst tittat på hur lärarresurserna såg ut och vilken verksamhet som bedrevs. Studien bygger på analys av skriftligt källmaterial, såsom universitetskataloger, årsberättelser, årsredovisningar, protokoll, matriklar och telefonkataloger.

Studien visar att de tre ämnena befann sig i en etableringsfas vid det förra sekelskiftet. Endast någon enstaka lärare är aktiv i arkeologi och engelska medan historia redan då har flera lärare. Vid millennieskiftet finns en stor mångfald anställningskategorier och antalet anställda har ökat. Den ensamme läraren i arkeologi vid förra sekelskiftet har ökat till 75 år 2000 (medeltidsarkeologi inräknat). Antalet studenter har dock ökat ännu mer. År 1900 var antalet mellan 1000 och 1500 vid hela universitetet. Det antalet hade ökat till ca det tredubbla år 1950. Åren runt 2000 uppvisar en mycket kraftig ökning jämfört med de tidigare nedslagen. Enbart engelska hade ca 5000 studenter dvs. dubbelt så mycket som det totala studentantalet vid universiteten i Lund och Uppsala år 1900.

Publiceringsformerna har förändrats under perioden, men kanske inte i den utsträckning man skulle kunna tro. När det gäller publikationstyp är historikerna mest benägna att skriva monografier. De andra ämnena är mer inställda på kortare artiklar. Vid år 2000 har engelska blivit praxis som publiceringsspråk för arkeologi och, föga förvånande, engelska. Historikerna publicerar företrädesvis på svenska. Det handlar dock inte bara om engelska eller svenska. Det är slående hur mycket bredare språkkunskaperna var runt förra sekelskiftet, åtminstone att döma av valet av publiceringsspråk. Många forskare publicerade vetenskapliga texter på tyska, franska och engelska vid sidan av det svenska språket.

Den utåtriktade verksamheten som redovisas i verksamhetsberättelser och årsredovisningar uppvisar en stor bredd under hela perioden, t.ex. medverka i statliga kommittéer, tjänstgöra som censor vid studentexamina, skriva populärvetenskap eller delta i samhällsdebatt och politik. Vi har dock inte inom den här studiens ramar haft möjlighet att studera humanisternas samhälleliga roll i någon större utsträckning.

Summary

In debates about the Humanities, historical references, more or less anecdotal, are frequently used. The aim of this project is to present some facts about the Humanities' academic environments and their main activities. To be more precise, we have scrutinised three Humanities disciplines and their development over time: 1900, 1950 and 2000. We have chosen Archeology, English and History with a special focus on Lund University and Uppsala University. Our main tasks have been to describe the existing staff resources at the time as well as the main activities undertaken. The empirical material used has been written sources in the form of catalogues, annual reports, protocols and phone books.

The study shows that the three subjects were in a formation phase around 1900. There are single teachers in place in Archeology and English whereas History hosted a larger number of academic staff. By the turn of the millennium, there was a great diversity in terms of staff categories and the total number of staff has increased dramatically. For instance, the lone Archeology teacher in 1900 has become 75 by the year 2000 (Medieval Archeology included). However, the student numbers have increased even more. In 1900 there were in total 1,000-1,500 students at each university. That number was tripled in 1950 and the years after 2000 there was an enormous increase compared to the earlier years in this study. English alone had approximately 5,000 students, i.e. the double total number of students at the universities in Lund and Uppsala in 1900.

The publication patterns have changed during the period, but perhaps not to the extent one might expect. As far as type of publication is concerned, historians are most inclined to write monographs. The other subjects publish more articles. Around 2000, English has increasingly become the publication language of Archeology and, perhaps less surprising, English. Historians still prefer Swedish. However, this issue goes beyond English or Swedish. It is striking how broad the language skills were around the year 1900, at least in terms of publications. Beside Swedish, many researchers published scientific texts in French, German and English.

Outreach activities reported in annual reports etc. show a great breadth during the whole period, e.g. committees, censorship, writing popular science or taking part in politics and societal debate. However, within the frames of this study, we have not been able to analyse the societal role of the Humanities to any great extent.

Referenser

Dokument från lärosätena

- Engelska institutionen, Uppsala universitet, Verksamhetsvärdering 2000.
Föreläsningar och övningar vid Kungl. Universitetet i Uppsala. Vårterminen 1950.
Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Historiska institutionen, Uppsala universitet, Verksamhetsberättelse för 1998.
Institutionen för arkeologi och antik historia, Verksamhetsberättelse för 1998, dat 1999-04-30.
- Kongl. Universitetets i Uppsala redogörelse för det akademiska året 1900-1901, afgiven af universitetets rektor, Uppsala 1901, Akademiska boktryckeriet..
- Lunds Kongl. Universitets katalog för höst-terminen 1900, utgifven af akademiska föreningen, Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Lunds Kungl. Universitets katalog för höst-terminen 1950, utgifven af akademiska föreningen, Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Lunds universitets katalog 1999.
- Lunds universitets årsberättelse 1950-1951.
- Uppsala universitets katalog för höstterminen 1900, utgifven af studentkåren, Uppsala 1900, Akademiska boktryckeriet.
- Uppsala universitets katalog för vårterminen 1900, utgifven af studentkåren, Uppsala 1900, Akademiska boktryckeriet.
- Uppsala universitets katalog. Höstterminen 1950 utgiven av studentkåren. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Uppsala universitets katalog. Vårterminen 1950 utgiven av studentkåren. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Uppsala universitets katalog 1999-2000, Uppsala universitet.

Litteratur

- Baudou, Evert (2004), *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Blomqvist, Göran (1992), *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schüeck*, Lund: Bibliotheca Historica Lundensis 71.
- Fehrman, Carl (1984), *Lärdomens Lund. Epoker – episoder – miljöer – människor*, Malmö: Liber Förlag.
- Frängsmyr, Carl (2010A), *Uppsala universitet 1852-1916*. Volym 2:1, Acta universitatis upsaliensis, Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 87:1.
- Frängsmyr, Carl (2010B), *Uppsala universitet 1852-1916*. Volym 2:2, Acta universitatis upsaliensis Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 87:1.
- Geschwind, Lars & Larsson, Karin (2008), *Om humanistisk forskning. Nutida villkor och framtida förutsättningar*. SISTER Working paper 2008:81.

- Geschwind, Lars; Eduards, Karin; Pagrotsky, Sonja (2009), *Högskolors klassificering av kurser. En förstudie*, Faugert & Co Utvärdering.
- Gunneriusson, Håkan (2002), *Det historiska fältet: svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*, Studia historica Upsaliensia 204.
- Högskoleverket (2003A), *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor*, Rapport 2003:12 R.
- Högskoleverket (2003B), *Utvärdering av grund- och forskarutbildning i arkeologi vid svenska universitet och högskolor*, Rapport 2003:2 R.
- Högskoleverket (2005), *Utvärdering av grundutbildningen och forskarutbildningen i engelska vid svenska universitet och högskolor*, Rapport 2005:11 R.
- Högskoleverket (2006), *Högre utbildning och forskning 1945-2005 – en översikt*, Rapport 2006:3 R.
- Johannisson, Karin (1989), *Levande lärdom. Uppsala universitet under fem sekler*, Uppsala University Press.
- Lindroth, Sten (1976), *Uppsala universitet 1477-1977*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Nordin, Svante (2008), *Humaniora i Sverige. Framväxt – Guldålder – Kris*, Stockholm: Atlantis.
- Odén, Birgitta (1991), *Forskarutbildningens förändringar: historia, statskunskap, kulturgeografi, ekonomisk historia*, Lund: Lund Univ. Press.
- Rosén, Jerker (1968), *Lunds universitets historia IV 1868-1968*, Lund: Gleerups.
- Torstendahl, Rolf (2008), "Med och mot strömmen. Hierarkisering och platta organisationer i universitetsvärlden", i Heggstad, Eva et al. (red) *En ny sits – humaniora i förvandling. Vänbok till Margareta Fahlgren*, Uppsala universitet.